

I. ПОСТАТІ

УЧЕНЬ АДАЛЬБЕРТА ЕРДЕЛІ ВОЙТЕХ КАЛЬНА – ДИРЕКТОР СХІДНОСЛОВАЦЬКОЇ КАРТИННОЇ ГАЛЕРЕЇ В КОШИЦЯХ

УДК 7.071.1(437.6) “19”

Микола МУШИНКА,

*доктор філологічних наук, академік НАН України,
м. Пряшів, Словаччина*

Анотація. У статті розглядається життя і творчість одного з талановитих учнів А. Ерделі Войтеха Кальни, який зробив визначний внесок у розвиток словацької культури і образотворчого мистецтва зокрема. Дається характеристика творів художника та аналізується особистий вклад митця в культуру Східної Словаччини.

Ключові слова: Східна Словаччина, живопис, картинна галерея, Закарпаття, фонди, фотодокументи.

Войтех (Адальберт) Кальна народився 14 жовтня 1925 р. в селі Малі Геївці Ужгородського району, заселеному, в основному, угорцями. Його батько – теж Войтех (словак, народжений 23.10.1904 в Лучія-Бані, окр. Молдава-над-Бодвою) приїхав сюди на початку 20-х років ХХ століття як спеціаліст водної справи. В Малих Геївцях він став директором водопровідної станції, що постачала Ужгород та навколишні місцевості питною водою. Одружившись з місцевою дівчиною Анною Орос (народженою 20.06.1906 в Малих Геївцах), він залишився на цій посаді як «незамінний» спеціаліст і після Віденського арбітражу 1938 р., і після окупації Закарпатської України угорськими військами 1939 року, і після визволення Закарпаття в 1944-1945 роках.

Ще будучи учнем початкової школи в Ужгороді, В. Кальна відвідував ательє А. Ерделі та Й. Бокшая і брав у них приватні уроки малювання. Дочка В. Кальни Тамара пригадує часто повторюваний спогад батька про те, що А. Ерделі, побачивши в хлопчикові потяг до малювання, подарував йому набір кольорових олівців, які він завжди носив з собою. «Тра-

пилося таке нещастя, – каже пані Тамара, – що вони упали йому у відхоже місце. Хлопчик був з цього дуже нещасний, тому батько купив йому новий набір, та він вже не мав для нього такої вартості, як той, подарований майстром-художником» [1].

Ставши студентом Ужгородської руської гімназії, В. Кальна залучився до антифашистського молодіжного руху, а після визволення Закарпаття 1944 року вступив добровольцем у Червону армію. Демобілізувавшись, став референтом з культури новозаснованого Міського національного комітету в Ужгороді та редактором закарпатської редакції «Комсомольської правди».

Коли восени 1945 р. Адальберт Ерделі заснував в Ужгороді Державний художній інститут, Войтех Кальна став одним з перших студентів цього інституту (пізніше перейменованого на Ужгородське художньо-промислове училище). Крім директора А. Ерделі, його учителями були Йосиф Бокшай, Федір Манайло та Андрій Коцка [2, 28]. Й. Бокшай був його класним керівником.

У тому ж 1945 р. картина В. Кальни «Зима при Ужі» експонувалася на 8-ій Загальноукраїнській виставці в Києві [3, 3], разом з картинами його вчителів та інших закарпатських художників, яким в Києві було відведено окремий зал в Музеї російського мистецтва [4, 132].

Наприкінці 1947 року батьки В. Кальни, побачивши негативне ставлення нової радянської влади до місцевого населення, зокрема жителів угорської національності (розкуркулювання, насильна колективізація, ліквідація греко-католицької церкви, атеїстична пропаганда, культ особи Сталіна, штучні політичні процеси, засилання в Сибір), скористалися чехословацько-радянською угодою про обмін населенням і разом із сім'єю виїхали в Словаччину, поселились у Кошицях, пізніше в Медзеві. Син Войтех в 1948 році переселився із Кошиць в м. Ружомберок на посаду художника-модельєра текстильної фабрики. Потяг до науки привів його на Філософський факультет Карлового університету в Празі, де вивчав історію мистецтва. Паралельно в Празькій консерваторії вивчав образотворчу та фільмову режисуру. Одночасно вчився і у Вищій школі економічних та політичних наук. Саме там познайомився із своєю майбутньою дружиною Іриною. Після закінчення навчання в 1950 році вони одружилися в місті проживання нареченої – Хлумець-над-Цідліною. В тому ж році

В. Кальні було надано звання «академічного маляра». 30 квітня 1951 року в них народилася дочка Соня.

Будучи студентом, В. Кальна, незважаючи на величезну завантаженість, навчався в трьох вищих школах та активно працював у студентських організаціях. У 1951 році молода сім'я переїхала в м. Кошиці, яке з того часу стало постійним місцем їх перебування та роботи.

Незважаючи на скромні умови життя (молода сім'я жила в одній винайманій кімнаті житлового будинку в кошицькому кварталі Чермель), він з ентузіазмом, притаманним післявоєнній молодій генерації (з незаплямованим минулим колаборацією з окупаційними режимами), залучився до «будування соціалізму». Їздив на різні будівництва, щоб пензлем зафіксувати радикальні зміни, які настали в житті населення найсхіднішої частини Словаччини, брав участь у бесідах із робітниками та учнями, влаштовував виставки на заводах тощо. Поступово поліпшувалися й матеріальні умови сім'ї. В 1953 році сім'я Кальнів винайняла житловий будинок на вулиці Цімборка, у підвалі якого художник влаштував ательє. Там в них 23 квітня 1955 року народилася дочка Тамара. В 1959 році сім'я одержала квартиру в новобудові на вул. Зборовська, ч. 2, поряд з якою знаходилося ательє, що належало Спілці художників. У ньому В. Кальна проводив кожну вільну годину.

На його картинах помітний вплив експресіонізму Адальберта Ерделі, якого він вважав своїм кращим вчителем. Ці картини, як і твори А. Ерделі, повні життєвого оптимізму та гармонії. Улюбленим його мотивом були пейзажі, причому він не вдавався до фотографічного зображення дійсності, ні до абстрактних течій у мистецтві, а кількома кольоровими штрихами зображував настрій. У його картинах переважають свіжі оптимістичні кольори – зелений та синій. Художник випробував різні техніки: офорт, травлення скла, графіти тощо. Його найбільше цікавило малювання олією.

Картини В. Кальни часто виставлялися на окружних, краєвих і загальнословацьких виставках, а одна з них – про будівництво Добшинської греблі (під назвою «За краще майбутнє») – потрапила і на престижну загальнодержавну виставку, що відбулася у празьких Градчанах 1953 року.

Після празької виставки В. Кальну прийняли до Чехословацького союзу художників. Це підбадьорило молодого художника. Від заснування Краєвої галереї в Кошицях 1951

року (пізніше перейменовану на Галерею ім. Юліуса Якобі, а ще пізніше – в Східнославацьку картину галерею) він тісно співпрацював з цією найвизначнішою установою образотворчого мистецтва у Східній Словаччині.

У 1953 році Войтех Кальна здобув статус «вільного художника» (*slobodný umelec*) і став співзасновником та головою кошицької філії Союзу словацьких художників, членом комісії із закупки художніх творів тощо.

При Будинку піонерів у Кошицях він заснував і протягом трьох років вів гурток образотворчого мистецтва, в якому діти під його керівництвом здобували основи художнього виховання.

Активність В. Кальни помітили й вищі органи – його було обрано членом президії Центрального комітету Союзу словацьких художників у Братиславі (що входив до складу Союзу чехословацьких художників з центром у Празі). У Кошицях у 1957 році він став депутатом окружного національного комітету та членом шкільно-культурної комісії ОНК.

Своєю працьовістю, принциповістю в основних питаннях та толерантністю він здобув багато особистих друзів не лише в колах художників (його особистими друзями були – Янко Мате, Арпад Рачко, Андрій Добош, Йозеф Майкут, Тібор Бартфай, Юліус Якобі, Людовіт Фельд, Антон Ясуш, Войтех Лофлер, Йозеф Бендік та багато інших), але й в колах лікарів, учителів, політиків, працівників культури тощо. Згадуючи про чоловіка після смерті з нагоди його сімдесятиліття, дружина художника Ірина зауважила: «Войтех Кальна був людиною, при якій би і лід розтаяв. Часто колег покритикував, однак умів це так сказати, що ніхто з них не образився. Як на молодого художника поклали на нього масу завдань, і на художню творчість в нього майже не залишилося часу. Та коли в нього накопичилось багато вражень, він без їжі на цілі дні зачинявся в ательє, а там його ніхто не смів знепокоювати. Там використовував ескізи, часто здійснювані при подорожах автомобілем» [5].

Значний вплив на його художній розвиток мали студійні подорожі за кордон: у Радянський Союз, Югославію, Францію, Італію, Угорщину, Польщу, Австрію. І в цьому відношенні він керувався настановою свого учителя А. Ерделі, що захоплював студентів до закордонних подорожей, які у міжвоєнний період і сам абсолював. У Франції та Італії В. Кальна

відвідав місця, в яких у міжвоєнний період побував А. Ерделі. Слід підкреслити, що В. Кальна володів словацькою, чеською, російською, українською, угорською та німецькою мовами, пасивно англійською та французькою. Як підкреслено в одній з його біографій, з кожної подорожі він привозив «не лише політичний досвід, але й картини, які свідчать про його емоційну спостережливість та здібність передати атмосферу та типові особливості тої або іншої країни» [3, 3]. Ніколи не поривав стосунків з рідним Закарпаттям, яке вважав своєю батьківщиною і часто відвідував його. При кожних відвідинках він не оминав школу А. Ерделі.

У 1960 році в Східнославацькій галереї в Кошицях відбулася перша персональна виставка картин В. Кальни. На ній молодий художник виставив 43 картин з періоду 1957-60 років. Переважали олійні полотна краєвидів: «Останній сніг», «Хмари над озером», «Мокрий сніг», «Зимовий підвечір», «Осінній підвечір», «Лісна дорога», «Дорога в гори», «Осіннь в полі», «Підвечір в горах», «В саду». Увагу глядачів привертала зарисовки квітів: «Півники», «Астри», «Польові квіти» та інші. Значну частину картин становили його зарисовки із закордонних подорожей: «Пристань в Будві», «Рибацьке село над Адріатичним морем», «Морські хвилі», «Море з пароплавом», «З Парижа» тощо. Правда, не бракували тут і картини з «будівничою» тематикою: «Червоний багер», «Цементний завод», «Країна міняється», «На будівництві», «Багри працюють» тощо. Саме цим картинам офіційна критика дала найвищу оцінку.

Комісар виставки Ян Мішкович (заввідом культури Краєвого національного комітету в Кошицях) і тут підкреслив закарпатське походження В. Кальни, заявивши: «Академічний маляр Войех Кальна, уродженець Малих Геївців, основну та фахову освіту здобув у нинішній Закарпатській Українській РСР (!) в Ужгороді [...] Його творчі зусилля, вірні реалістичним основам, здобутим у проф. Бокшая в Ужгороді, відображають живі непереривні соціалістичні зміни. Все це можемо простежити і на цій виставці» [6, 7]. Вплив А. Ерделі, який в тому часі в Радянському Союзі опинився в немилості, тут був замовчаний.

Правда, офіційній критиці не дуже смакував імпресіоністичний стиль молодого художника. Цей «недолік» вона приписувала на рахунок його молодості і політичній недосвідченості. Комісар виставки Ян Мішкович про це написав: «При

більш глибокому естетичному аналізу художнього спрямування творчості В. Кальни, ми бачимо в ній і недоліки. Вони однак є скоріше проявом молодості, еволюції та пошуків ніж нестачі художньої майстерності. Художник, який лише цими днями дожився 35 років, без сумніву має право на всякі помилки й недогляди» [6, 7].

У 1961 році ця ж виставка, поповнена новими картинами, з не меншим успіхом експонувалася в Пряшеві, а наступного 1962 р. В. Кальна представився кошицькій публіці новою виставкою своїх творів.

Від 1947 р. В. Кальна брав участь у колективних виставках в Кошицях, Пряшеві, Свиднику, Гуменному, Сабінові, Горному Смоковці, а в 1974 р. – в Ужгороді та Старій Загорі [2].

В останній період життя В. Кальна багато уваги присвячував зображенню звірств німецьких та угорських фашистів у часі Другої світової війни, об'єднавши їх в циклі, названому передсмертним закликком чеського антифашист Юліуса Фучіка «Люди, будьте пильні!» («Lide, bděte!»).

У 1959 році Рада Краєвого національного комітету в Кошицях призначила Войтеха Кальну на пост директора Східнославацької картинної галереї в Кошицях. Ця адміністративна посада забирала в нього багато часу та енергії, та йому все ж таки у важких умовах вдалося розбудувати цей найвизначніший осередок образотворчого мистецтва у Східній Словаччині, зміцнити його з матеріального і кадрового боку. Між іншим, він опрацював комплексну фотодокументацію фондів. Міністерство закордонних справ Чехословаччини на початку 1963 року запропонувало йому посаду культурного аташе Чехословацького посольства в Угорщині, і він інтенсивно готувався до цієї дипломатичної функції, готуючи плани чехословацько-угорської співпраці на ділянці культури.

На моє запитання, яким був В. Кальна в приватному житті як чоловік і батько, дочка Тамара відповіла: «Із спогадів його сестри знаю, що як брат і син був надзвичайно жертвенний. Був наперечуд уважний і тишився дрібним справам. Був скромним, однак до рідні – великодушним... Батько сприймав світ через призму емоцій, красу та естетичність. У нього був надзвичайно тонкий смак, був дотепний та привабливий. Не переносив недобррозичливість, заздросці та підступність. Дружина була для нього міцною опорою в різних життєвих ситуаціях. Кожну проблему вони рішали разом. Були взаємно по-

в'язані, як голка з ниткою. Із спогадів мами я знаю, що роки, прожиті разом з батьком, були для неї кращим періодом життя, який, на жаль, тривав дуже коротко [...] Діти були для батька життєвим пріоритетом. Нас з сестрою залюбки іменував чеським означенням: «Це мої голчічки». Дуже часто з нами грався. Навіть в останні години життя ми з ним будували замок з каміння на невеличкому острівці серед озера» [2].

Інтенсивна й наполеглива праця підірвала його здоров'я. Після відкриття виставки картин угорського художника В. Аба-Новака, підготовка якої значно вичерпала його сили, він із сім'єю вибрався у відпустку – до рідного краю дружини Хлумець-над-Цидліною. Там він у гарний літній сонячний день вибрався з восьмирічною дочкою Тамарою скупатися у близьке озеро. Пірнувши у воду, в нього стався інфаркт, і він втупився на 38 році життя. Похоронено його в Кошицях при великій участі громадськості, його учнів та друзів-художників. На похороні грав траурні мелодії його улюблений духовий оркестр та виголошувалися прощальні промови. На адресу Східнославацької галереї надійшло багато листів та телеграм співчуття з Чехословаччини та з-за кордону [7].

У згадуваному вже некролозі про його життя і смерть сказано: «Художник Войтех Кальна жив, працював і творив як грайливий метелик. Жив у надзвичайно швидкому темпі, ніби відчуваючи, що мусить поспішати, бо часу залишається обмаль [...] Інтенсивне життя, напружена діяльність, а з цього випливаюча перевтома, надломилі і без того його крихке здоров'я. Він не вмів шанувати себе, не вмів відмовитись від покладених на нього завдань, хоч вони вимагали надзвичайного напруження [...] Передчасно відійшов митець, який викликав надії, людина, яка мала багато друзів. Його і люди різних поглядів не могли не любити» [3].

Картини В. Кальни і після смерті появлялися на виставках вдома і за кордоном. Найбільша їх колекція зберігається в Східнославацькій картинній галереї в Кошицях. Інші є в Національній галереї в Празі, в картинних галереях Пряшева, Татранської Ломниці (де він мріяв заснувати філіал Кошицької галереї), в родині художника тощо. Свого часу кілька його картин знаходилися в Східнославацькому металургійному комбінаті. Їх доля мені не відома.

У Кошицях з нагоди «круглих» ювілеїв В. Кальни відбувалися вечори, присвячені вшануванню його пам'яті. На вечорі

з нагоди 70-ліття з дня його народження 14 жовтня 2005 року із зворушливими спогадами про чоловіка виступила дружина Ірина та молодша дочка Тамара Хадрабова [8].

Статті про В. Кальну є майже в усіх чеських і словацьких енциклопедіях та довідниках образотворчого мистецтва [9]. Майже в кожній з них підкреслено його закарпатське походження та навчання у А. Ерделі, Й. Бокшая та Ф. Манайла. Лише в Україні, де він народився і здобув початки своєї художньої освіти, досі я не знайшов найменшої згадки про цього визначного вихідця із закарпатської художньої школи. Варто було би проломити цю мовчанку влаштуванням виставки картин В. Кальни в Україні та виданням публікації про нього. Він на це вповні заслуговує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лист Тамари Хадрабової до автора від 21 травня 2010 р.
2. Slovenský biografický slovník. Zv. III. – S. 28.
3. – *jp.* – Za maliarom Vojtechom Kálnom // Východoslovenské noviny. – 13. 8. 1963. – Č. 192. – S. 3.
4. *Небесник І.* Адальберт Ерделі. – Ужгород, 2007. – С. 132.
5. *Hybáčková B.* Ľad by sa pri ňom roztopil // Východ – 13. 10. 1995.
6. *Miškovič J.*: List k návštevníkovi. In: Vojtech Kalna. Z tvorby. Košice, 1960. – S. 7.
7. Всі вони зберігаються в архіві Східнославацької галереї в Кошицях.
8. Večer. – Košice, 13. 10. 2005.
9. Найважливіші статті про В. Кальну: – *jp.* – Za maliarom Vojtechom Kálnom // Východoslovenské noviny. – 13. 8. 1963. – Č. 192. – S. 3.; *Miškovič J.*: List k návštevníkovi. Úvod ku katalógu Vojtech Kalna. Z tvorby. 1957 – 1960. – Košice, 1960. – S. 5-7; *Haščáková-Vizdalová G.* Profily. Stručný prehľad výtvarných umelcov pôsobiacich na východnom Slovensku od roku 1900 po súčasnosť – Košice, 1982; *Toman P.* Nový slovník československých výtvarných umělců. D. III. Dodatky. Praha. – S. 91.; Encyklopédia Slovenska. D. III. – Bratislava 1979. – S. 25; *Hybáčková B.* Ľad by sa pri ňom roztopil // Slovenský východ, 13. 10. 1995; *Klesa P.* Spomienka na Vojtecha Kalnu // Slovenský východ, 19. 10. 1995. – Č. 242. – S. 2; *bca*: Majster Kalna... Rad maľoval slnečnice // Večer, 13.10. 1995. – Č. 197

**ADALBERT ERDELI PUPIL, VOITEKH KALNA,
DIRECTOR OF EAST SLOVAKIA PICTURE GALLERY IN KOSICE**

Mykola MUSHYNKA,

*Ph. D. (philology), academician of the National Academy
of Sciences of Ukraine.*

Prešov, Slovakia

Annotation. *The article deals with the life and creative work of Vojtech Kalna, one of the talented pupils of A. Erdeli, who made a considerable contribution into development of Slovakian culture and of the fine arts in particular. The artist's works are characterized and his personal contribution into the culture of East Slovakia is analyzed.*

Key words: *East Slovakia, painting, picture gallery, Transcarpathia, funds, photo documents.*

Похорон В. Кальни: батько та мама з доньками, 1963 р.

Свято на будівництві.

З Парижа.

*З німецького
концентраційного табору.*

Зимова дорога.